

«Ina butgèda tuatschin»

Il project linguistic dall'Universitad da Turitg progredescha

■ **(anr/abc) La primavera vargada ha ina grappa da linguists entschiet cun in project da perscrutar il patua tuatschin. Messajma han els informau surlunder.** Ei seigi in project minuzius e fetg pretensius, ha igl archivari communal declarau a caschun dalla presentaziun. La bilanza in-

termediara dil project scientific ei ordvart positiva. Resultats ha la grappa digl institut per linguistica cumparativa dall'Universitad da Turitg denton buca saviu dar dalla lavur ch'ei fatga entochen ussa. *Sabine Stoll* e *Michele Loporcaro*, omisdus professers e responsabels dil project, han perencun-

ter saviu confirmar che quel s'avonzi. La primavera vargada havevan ils scenziari retschiert glich verda per ina lavur pli vasta davart il dialect tuatschin. Al patua original da Tujetsch sa quei esser d'engrau.

➤ PAGINA 5

Digl Alpsu tochen Cuolm da Vi: Ina grappa da linguists perscrutescha dapresent il tuatschin.

FOTO A. BEELI

«Bièra gliut è ensiamen, e diantarain han els era plaschai»

Ils responsabels dil project «Tuatschin» han informau la populaziun

DAD AUGUSTIN BEELI / ANR

■ La primavera vargada ha igl institut per linguistica cumparativa dall'Universitad da Turitg entschiet cun in project da perscrutaziun en Val Tujetsch. El center ei il dialect ni patua tuatschin. Mesjamna sera ha la squadra informau la populaziun. All'entschatta havevien els previu dad ir ella Val Müstair. Leu seigien els denton stai confruntai cun in problem. La squadra da perscrutaziun dall'Universitad da Turitg ha anflau tiels Jauers memia paucas persunas che discuoran in schuber dialect dalla vallada. *Mathias Grünert*, professor da romontsch all'Universitad da Friburg, ha sin quei cussegliu als scienziats da sondar co ei seigi cul dialect ella Val Tujetsch. Leu han els anflau las cundiziuns idealas. Mesjamna sera, a caschun d'ina sera d'informaziun ell'aula dalla casa da scola a Sedrun, ha la populaziun giu interess d'intervignir dapli d'in project da perscrutaziun.

Tujetsch enstagl Val Müstair

La damonda daco ch'els hagian tscharni gest il tuatschin sco object da perscrutaziun ha *Sabine Stoll*, professoressa da psicolinguistica all'Universitad da Turitg, rispundiu cuagl avis silla situaziun ella Val Müstair. Els havessen saviu ir ella Val Schons ni enta Medel, denton ina basa aschi buna e vasta sco ella Val Tujetsch havessen els strusch giu. «Pelvair, il dialect tuatschin vegn aunc viviu», ha *André Schmid*, il president dil Forum cultural Tujetsch, declarau en siu beinvegni als presents ch'ei participai alla sera d'informaziun dil project «tuatschin». *Tarcsi Hendry*, il premuru archivar communal e prescrutader dalla historia e cultura tuatschina, ha constatau in fatg interessant en connex cul patua local: «Il lungatg tuatschin vegn duvraus e tgiraus sco aunc mai», ha el saviu.

Quellas persunas stattan davos il project «tuatschin»: Sabine Stoll, Jekaterina Mazara, Géraldine Walther e Michele Loporcaro (da sen.). Alla sera d'informaziun han dus ulteriurs scienziats muncau, numnadamein Phillip Maurer e Claudia Cathomas. FOTO A. BEELI

Il gerau da cultura dalla vischnaunca da Tujetsch, *Mario Hitz*, ei leds ch'els linguists dall'Universitad da Turitg ein vegni ella Val. «La finala pendeve tut vid in fil. Uss essan nus loschs ch'igl ei gartegiau», ha el declarau. E co igl ei gartegiau: Sabine Stoll ei spir laud co la lavur s'avonza cun registrar il patua tuatschin. Sis famiglias han surpriu l'incarica da perseguir il svilup d'emprender da lur affons. Duront in onn fan las mummas registraziuns sistematicas. Tras quei project vulan ils scienziats eruir per exempel co il

lungatg spontan sesviluppescha, co ils affons emprendan plaids, tgei influenza ch'alters lungatgs han.

Cun specials programs da computer

Adina va ei pil dialect tuatschin, e buca pil romontsch sursilvan. Las mummas che partecipeschan al project han l'incumbensa da documentar lur affons da dus tochen treis onns cun filmar quater tochen tschun uras il meins. Per saver evaluar ed analizar las datas drova ei 100 uras material. Cun specials programs da computer vegnan fonetica e pronunzia nudai e cumparegliai. Il project vul eruir

la differenza denter il lungatg dils giuvens e dils vegls e co la fuorma discurrida divergescha da quella a scret. Igl ei dil remiment l'emprema gada ch'ins interquera aschi profund e scientific in dialect en Svizra. Stoll ha mussau in exempel d'in project che l'Universitad da Turitg ha fatg cul lungatg chintang el Nepal. Igl ei in lungatg che mo pli 6000 persunas plaidan aunc.

Ellas famiglias funcziunien las registraziuns fetg bein dapi il matg vargau, ha Stoll confirmau. Ella e sias collaboraturas scientificas sco era il professor per scienziats linguisticas romontschas, *Michele*

Loporcaro, ein occupai tochen primavera proxima cun quei project. Tgei che schabegi atgnamein cullas datas rinnadas, ha ina persuna ord igl auditori vuliu saver. Sch'il fondo nazional da perscrutaziun lubescha e finanziescha gia in project vul quei dir che las datas surveschien sco basa per la perscrutaziun. Cu tuttas 100 uras ein rinnadas e transcrettas surve-scha il material a retschercas cumparativas. Il project tuatschin vegn era a survir sco basa da cumparegljar il svilup dils lungatgs sigl entir mund. Sco Loporcaro ha declarau constatesch'ins dapresent sigl entir mund ina gronda muria da lungatgs. Mintg'onn mieran tozzels senza ch'ei dat registraziuns surlunder. Igl onn 2000 haveva l'Unesco dumbrau rodund 7000 lungatgs, igl onn 2150 quantan ins ch'ei restien aunc 1750.

L'entira documentaziun resta accessibla

Il project tuatschin duei denter auter era segirar las resuras dad oz per las generaziuns futuras. «Sch'in lungatg miera ora senza che negin s'encorscha e senza ch'ins ha zacu documentau el ei quei ina sperdita per l'ierta mundiala», ha il professor manegiau. Pils Tuatschins ei lur dialect enzatgei impurtont ed in segn caracteristic dall'atgna identitad. Igl ei era buca da quintar ch'el mieri aschi spert sco auters lungatgs sil mund. L'entira documentaziun dil project cun tuttas datas metta l'Universitad da Turitg dil remiment a disposiziun agl archiv cultural Tujetsch. Quei che muncava aunc als scienziats per realisar lur project fuva glieud carschida ch'ei prompta da collaborar da medema maniera sistematica. Sco quei ch'ins ha denton sentiu duront igl apero ha la sera d'informaziun pudiu motivar beinqual da gidar a documentar il lungatg tuatschin.